

10

PREU EXEMPLAR 7 €

CONVERSA

**Miquel Jordà
i Conxita Sagué**

PARLEN DE COM EREN
MONTNEGRE I SANTA
PELLAIA EN ELS
ANYS CINQUANTA

RETRAT DE FAMÍLIA

Cal Rebitxo

LA VIDA D'UNA FAMÍLIA
PAGESA A PROP DEL
RIU VERNEDA

PERFILS

Joaquim Sais

CADIRER I MÚSIC DE
TROMPETA A LA BISBAL

Pietat Bou

EL SISTEMA SOLAR EN
EL CEL DELS METGES

**Na Julia i na
Maria 'German'**

ENTRE ELS TERRASSANS
I ELS PESCADORS DE
TOSSA DE MAR

Francesc Cendra

A LLABIA, ÉS EN XICO
DE LA BOMBA

UNA MIRADA EN
EL PAISATGE

**Santa Coloma
de Fitor**

A PEU

**Pels voltants
de la Bisbal**

**A l'entorn de
Santa Caterina**

gavarres

DOSSIER **METGES** I MANESCALLS

**52 planes que ens
acosten a metges
i veterinaris, mals,
remeis i guariments,
curanderos, xarlatans,
supersticions,
creences
i dones
d'herbes**

***Passi el que passi,
responem per tu***

Ara, les targetes de "la Caixa" són molt més pràctiques i segures que els diners en efectiu. Perquè el nostre servei exclusiu i gratuït CaixaProtect® et protegeix contra el frau i el robatori.* Ara, pots comprar en qualsevol establiment

i operar per internet i als caixers automàtics amb una tranquil·litat absoluta. A "la Caixa", responem per tu.

Només a "la Caixa".

Parlem?

EDITA >
AMDG, SL
Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva

REDACCIÓ >
Telèfon 972 46 29 29
revista@gavarres.com

PUBLICITAT I SUBSCRIPCIONS >
Telèfon 972 46 29 29
comercial@gavarres.com

DIRECTOR EDITORIAL >
Àngel Madrià
angel@gavarres.com

DIRECTOR >
Xavier Cortadellas
xavier@gavarres.com

SUBDIRECTOR >
Pitu Basart

COORDINADORS >
Eloi Madrià > Patrimoni
Carles Serra > Actualitat

COL·LABORADORS >
Miquel Aguirre
Xavier Albertí
Sílvia Alemany
Narcís Arbusé
Jaume Aymar
Joan Badia-Homs
Dani Boix
Teresa Bonal
Jordi Bonet-Coll
Helena Bou
Josep Burset
Carles Coll
Paco Dalmau
Alfons Delgado
Vicenç Esteban
Henry Ettinghausen
Lluís Freixas
Jordi Frigola i Arpa
Josep M. Fusté
Salvador García-Arbós
Stéphanie Gascón
Dolors Grau
Natàlia Iglesias
Gabriel de Jesús Pinho
Pau Lanao
Albert Llenas
Joan Llinàs
Rosa Lluch
Esther Loaisa
Elvis Mallorquí
Mònica Martinoy
Rosa M. Masana
Jordi Merino
Marta Miquel
Eli Montserrat
David Moré
Miquel Pairolí
Àngel del Pozo
David Pujol
Eduard Punset
Nuri Sabat
Daniel Sabater
Jordi Sala
Santi Soler
Jordi Turró
Carme Vinyoles

DISSENY I MAQUETACIÓ >
AMDG

DIGITALITZACIÓ D'IMATGES >
Casas Serveis Gràfics

IMPRESSIÓ >
Agpograf

DISTRIBUCIÓ >
GLV

DIPÒSIT LEGAL >
GI-889-2002

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

> Premi 'Millor Publicació en Català del 2004'
> Premi 'Cirera d'Arboç 2005'

FOTO PORTADA
JOSEP M. FUSTÉ

gavarres

LA REVISTA DE LES GAVARRES I DE L'ARDENYA

4-5

PRIMERS RELLEUS MONTNEGRE, DESPRÉS DEL FOC

JOAQUIM RUYRA (TEXT) // ÀNGEL DEL POZO (IL·LUSTRACIÓ)

7-14

EL LECTOR OPINA / ACTUALITAT

16-23

CONVERSA MIQUEL JORDÀ I CONXITA SAGUÉ

XAVIER CORTADELLAS (TEXT) // EDUARD PUNSET (FOTOGRAFIA)

24-29

RETRAT DE FAMÍLIA CAL REBITXO DE VERNEDA

PITU BASART (TEXT) // JOSEP M. FUSTÉ (FOTOGRAFIA)

30-37

PERFILS

JOAQUIM SAIS / PIETAT BOU / JULIA I MARIA 'GERMAN' / FRANCESC CENDRA

JORDI BONET-COLL, PITU BASART, DAVID MORÉ I XAVIER CORTADELLAS (TEXT)
EDUARD PUNSET I JOSEP M. FUSTÉ (FOTOGRAFIA)

39-91

DOSSIER METGES I MANESCALLS

XAVIER CORTADELLAS I PITU BASART (COORDINACIÓ)

93-119

PATRIMONI

ETNOLOGIA // ARQUITECTURA // ARQUEOLOGIA // HISTÒRIA // NISSAGUES // GASTRONOMIA // LLENGUA // SURO // FAUNA

120-123

UNA MIRADA EN EL PAISATGE SANTA COLOMA DE FITOR

MIQUEL PAIROLÍ (TEXT) // XAVIER ALBERTÍ (FOTOGRAFIA)

124-127

A PEU

UNA RUTA DEL PAISATGE

DANIEL SABATER (TEXT I FOTOGRAFIA)

A L'ENTORN DE SANTA CATERINA

NARCÍS ARBUSÉ (TEXT I FOTOGRAFIA)

128-129

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA FENT BUGADA

LLUÍS FREIXAS (TEXT) // DOLORS GRAU (RECERCA FOTOGRÀFICA)

CONVERSA AMB MIQUEL JORDÀ I CONXITA SAGUÉ. *Và ser a la presentació del número 9 de Gavarres a Sant Mateu de Montnegre, quan la Conxita Sagué de Can Vinyoles ens va fer saber que podíem anar a veure el capellà de Sant Mateu i de Santa Pellaia dels anys cinquanta.*

Xavier Cortadellas > TEXT // Eduard Punset > FOTOGRAFIA

Miquel Jordà

Això devia ser a final dels quaranta. Els militars ja eren fora dels Àngels. La guerra i la revolució formaven part del passat, s'anava reconstruint el santuari. «*Cabe el honor de haber oído la primera Misa, celebrada en el Camarín de la Virgen, al pueblo de San Daniel, cuando el resto de la capilla era todavía un montón de escombros y de basura*», llegeixo a la *Historia del Santuario de Ntra. Sra. De los Ángeles*, el llibre que Jaume Marquès i Josep Adroher van editar l'any 1946. El dia 2 d'abril de 1940, mossèn Esteve Vila va ser nomenat capellà custodi dels Àngels, «*a pesar de la escasez de sacerdotes*». Alguns devots van anar fent aportacions generoses: els germans Joan i Joaquim Ferrer de

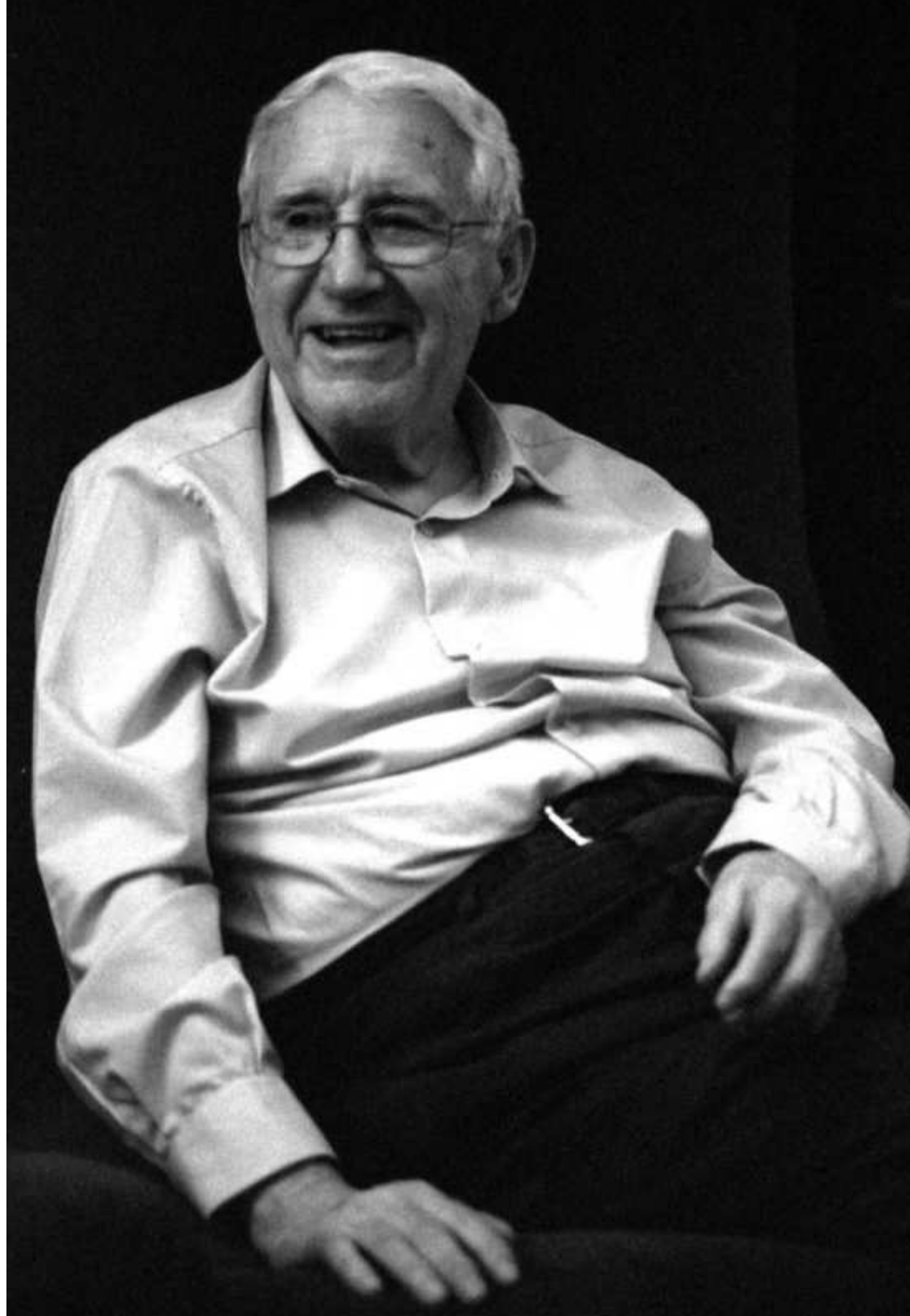
Girona, l'altar major; Josep Maria Sagué, també de Girona, la campana; la família Vila-Adroher, vinculats a can Llach, el sagrari. Tal com ja feien abans de la guerra, a poc a poc també, colles de seminaristes tornen a pujar als Àngels. Abans, hi trobaven mossèn Clotas i la Marina, la seva neboda, aquella noia que pujava i baixava del Santuari cap a Girona o cap a Bordils amb moto i a qui una vegada tot un curs de seminaristes va cantar la sardana Marinada. Vam parlar-ne en el número 7 de Gavarres. Ara, però, ni la Marina, ni mossèn Clotas no hi són: són uns temps tan tristos que no sé si hi ha tampoc gaires seminaristes que cantin. Un dels que hi pugen, es diu

Miquel Jordà i Mayolas, és fill de Mieres i serà ordenat capellà a l'estadi de Montjuïc l'any 1952, durant el Congrés Eucarístic, amb 850 capellans més, «l'ordenació més grossa que hi ha hagut mai a l'església.»

—«El dia que vaig pujar als Àngels, vam fer una passera fins a Montnegre. No recordo per què, però el cas és que hi vam anar i que va ser el primer cop que vaig estar-hi. A Montnegre, en aquell temps, ja hi havia mossèn Joan Escapa, que s'hi estava amb els seus pares. Va ser el seu pare el que ens va dir. 'A veure qui de vosaltres vindrà a substituir el noi!' 'Jo mateix', vaig contestar. I és curiós perquè, quan feia un any

XAVIER CORTADELLAS [La Bisbal d'Empordà, 1956. Escriptor]

EDUARD PUNSET [Vilopriu, 1948. Fotògraf]

RETRAT DE FAMÍLIA CAL REBITXO. *Tots els Tomàs que viuen pels encontorns de Cassà han sortit de cal Rebitxo, una casa propera al riu Verneda, que dóna nom al veïnat en què les muntanyes de les Gavarres comencen a ajaure's i busquen la planura selvatana. Amb l'Isidre Tomàs i la Pietat Grassot, de cal Rebitxo, passem revista a Verneda, als ancestres, a les feines a l'hort, a l'ofici de carrier, als canvis de costums... al que ha estat i és la vida d'una família pagesa al sud de les Gavarres.*

Pitu Basart > TEXT // **Josep M. Fusté** > FOTOGRAFIA

La vida prop del Verneda

«El meu avi m'explicava una cosa que li havia explicat el seu, d'avi, i que jo també explicaré als meus néts, perquè cadascú s'estima allò que és seu. Resulta que fa molts anys hi va haver dos bosquerols que van comprar aquesta peça de terra que va des del riu fins al camí: tot eren suros i alzines. Aquests dos homes van fer una barraca de carboners aquí mateix, veieu aquest redol? Aterraven les plantes i en feien carbó. Fins que van arribar a un punt que ja gairebé no els van quedar arbres per carbonar. Llavors un dels dos va vendre a l'altre la seva part i se'n va anar. El que es va quedar es deia Tomàs i va decidir fer-se una casa més amunt i treballar els camps: així va néixer cal Rebitxo».

Som a pocs passos del Verneda,

en un corredor d'alzines, suros i pins que ens aixopluga d'un sol verinós, al costat mateix del lloc on van parar la barraca els dos carboners. Davant nostre, a ple sol, un rostoll incendiat de calor i, a la dreta, un petit oasi de verdor: l'hort i unes rases de blat de moro; més enllà, un xic entornat, cal Rebitxo, de parets blanques i un perfil de dos vessants, força planer. Davant de la casa, un gran freixe amb aspecte de desmai. I tots plegats –en Josep Maria, l'Àngel, un servidor– fem un cercle a l'entorn de la gent que s'està a la casa: la Pietat Grassot Bayó (1935), nascuda a can Terrats del veïnat de Mont-roig de Cassà de la Selva, i el seu marit, l'Isidre Tomàs Mulleras (1930), que és qui ens ha contat aquesta notícia. Ens hem trobat aquest matí de

principis de juliol a cal Rebitxo per conèixer-ne un xic la condició.

I per conèixer la condició d'un espai, s'ha d'anar allà on diu i fer allò que creu qui n'està al cas. Per tant, seguim en *Sidro* i la Pietat cap a la resclosa de Verneda. De tant en tant, en *Sidro* s'atura per ensenyar-nos algun dels pins altíssims que conviuen amb alzines, suros i roures: «Aquí hi ha esquirols, perquè busquen plantes altes: en Valent –el gos guardià de la casa– els vigila i, a més córrer, vol agafar-los, però s'ha de fer fotre». I també fa memòria del temps en què la resclosa era la platja de Cassà: «Els diumenges totes aquestes ombres eren plenes de famílies que venien a passar el dia: a casa ens quedàvem sempre sense plats, *paielles* i cassoles: com que la mare mai no tenia un

PITU BASART [Cassà de la Selva, 1960. Filòleg]

JOSEP M. FUSTÉ [Cassà de la Selva, 1961. Fotògraf]

Pietat Grassot i *Sidro* Tomàs, davant de la porta d'entrada de cal Rebitxo de Verneda.

M3

Roba assecant-se al costat de la riera Gotarra, a Llagostera.

ANY: ANYS VINT-TRENTA DEL SEGLE XX

AUTOR: VALENTÍ FARGNOLI

PROCEDÈNCIA: ARXIU MUNICIPAL DE LLAGOSTERA,
COL·LECCIÓ AJUNTAMENT DE LLAGOSTERA

M4

Dones fent la bugada a la riera de Tossa.

ANY: ANYS CINQUANTA DEL SEGLE XX

AUTOR: J. BARBER

PROCEDÈNCIA: COL·LECCIÓ ROMO-GRAU

DOSSIER

METGES I MANESCALLS

XAVIER CORTADELLAS I PITU BASART > COORDINACIÓ

Amb benes i treballs [PÀG. 40]

XAVIER CORTADELLAS [La Bisbal d'Empordà, 1956. Escriptor]

Creure sense acabar-hi de creure [PÀG. 42]

CARLES COLL [La Bisbal d'Empordà, 1933. Veterinari]

Receptes d'humanitat [PÀG. 44]

MIQUEL AGUIRRE [Banyoles, 1964. Escriptor]

80 anys de medicina de poble [PÀG. 48]

PITU BASART [Cassà de la Selva, 1960. Filòleg]

Un metge que no era metge [PÀG. 54]

XAVIER CORTADELLAS

Metges bisbalencs d'abans [PÀG. 60]

JORDI BONET-COLL [La Bisbal d'Empordà, 1969. Escriptor]

El doctor Xarino [PÀG. 64]

JAUME AYMAR [Calonge, 1957. Historiador i prevere]

El metge de can Bertran [PÀG. 68]

CARLES SERRA [Quart, 1972. Filòleg]

Veterinari i advocat dels pagesos [PÀG. 70]

PITU BASART

Un mestre amb les vaques [PÀG. 72]

JORDI BONET-COLL

Un manescal de Tossa [PÀG. 74]

VICENÇ ESTEBAN [Calonge, 1930. Director del Museu de Tossa de Mar]

'Lo remediador' del Sr. Vehí [PÀG. 76]

HENRY ETTINGHAUSEN [Hampton (Anglaterra), 1940. Catalanòfil i hispanista]

En Pere de la Barrera [PÀG. 78]

JORDI TURRÓ [Palafrugell, 1979. Historiador]

Divines paraules [PÀG. 82]

NATÀLIA IGLESIAS [Mieres (Astúries), 1973. Periodista]

Captant la clientela [PÀG. 84]

TERESA BONAL [Palafrugell, 1959. Filòloga]. NURI SÀBAT [Palafrugell, 1959. Filòloga]

Enaiguats, hèrnies i brians [PÀG. 88]

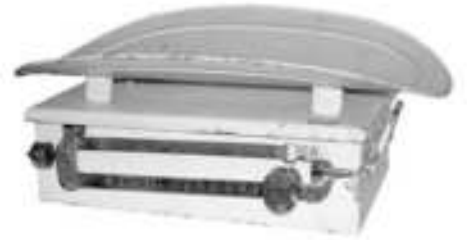
CARME VINYOLES [Sils, 1958. Periodista]. PAU LANAÓ [Anglès, 1955. Periodista]

Els guariments a Sant Mateu [PÀG. 90]

CARLES SERRA

ALTRES COL·LABORADORS: SÍLVIA ALEMANY, ROSA M. MASANA I HELENA BOU

Balança per pesar nadons

FOTO: Josep M. Fusté.

ARXIU: MHSFG.

DOSSIER METGES I MANESCALS

Amb benes i treballs

Xavier Cortadellas > TEXT // Josep M. Fusté > FOTOGRAFIA

La gent de la Bisbal de la meua generació recorda encara el doctor Godo. Es deia Antoni, era menut i xerraire, de front ample i de cabell escàs, amb un bony allà on el front i la cara comencen a ser la calba. «La meua banya», en deia ell, tot sovint, mentre la tocava. I perdonin, però quan li preguntaves què era deia que era llet enrocada. Partidari de beure i de riure, amic dels joves perquè els grans el tenien per un boig, per un desgraciat i per un borratxo, hi ha expressions i frases que els bisbalencs de la meua edat sabem que estan per sempre més lligades a ell: «Ai, la joventut!», exclamava, quan era amb nosaltres; «No hi ha qui ens natgi!», cridava per fer entendre que érem els millors; «*Rumbo al Cairo*», indicava, quan engegàvem el cotxe i ens l'endúiem de festa als pobles de torn els dissabtes de les nits d'estiu de començaments dels setanta. Molts encara recordem la seva llei binària universal, tan adequada avui com abans per aplicar a molts matrimonis i a moltes parelles: «Allà on n'hi ha dos en sobra un». Preguntin pel doctor Godo, a la Bisbal i, si troben la persona adequada, segur que els en dirà moltes coses: que si et llegia les mans i et deia com et trobaves, que si curava a tothom, que si es guanyava la vida netejant algun bosc, fent escombres de bruc i

venent cargols. Havia enganxat un fil ple de cloves de cargol en una finestra de casa seva; sobre la paret, hi havia clavat un cartell que deia: *La cargolera. Se hacen escombras de bruc y se venden caracoles*. «Jo treballo a l'artesanía del bruc fi», deia. Sempre més recordaré el Godo en un dia de pluja, entrant al bar de la Bisbal on anàvem en aquell temps molts joves, vestit amb esclops, barretina i un paraigües gros de pastor molt apedaçat, però que quasi el tapava. «Nois: és que avui he anat a pagès», va explicar.

Havia nascut a Montnegre, em sembla que en el mas Sàbat, que és, vés per on, un dels dos masos que tenia l'escriptor Joaquim Ruyra. Ell mateix en parla a l'article que publiquem en els 'Primers Relleus'. No sé quan va venir a viure a la Bisbal. Deia, tal com em va recordar un amic aquest estiu passat, que, quan va deixar la muntanya, va haver d'aprendre a caminar com els de la plana. «I com caminen a muntanya?», li preguntàvem. «Aixequen molt més els peus. Sembla que aixafin terrossos». Tothom que el va conèixer sap que venia herbes i remeis que feia ell mateix. Els cobrava, els regalava o els canviava per un got de vi, per una conversa o per una cervesa. Quan el mam, la mandra o el temps no li ho privaven, posava una parada en el

mercat de la Bisbal. Cada herba tenia el seu rètol. En aquells anys, els rètols eren en espanyol. Mal escrit, però en espanyol: *hiervas para hir de vientre*.

Penso en el Godo perquè és injust que no aparegui en aquest dossier. D'herbes, en sabia més que ningú, ell era el primer a presentar-se com un doctor, si fos encara entre nosaltres, avui l'hauríem entrevistat. Si en aquells anys de joventut no haguéssim perdut el temps en coses de joventut, no tinc cap dubte que avui també tots plegats en sabríem moltes més coses. De fet, és també el que volem en aquest dossier: informar, preservar i recordar. Hi ha metges i xarlatans, manescals i herbolàries, mals i remeis que curaven o que no curaven, sans i malalts. Comencem amb un article d'en Carles Coll sobre els veterinaris, que és també una presentació. Tot seguit, en Miquel Aguirre escriu sobre el doctor Casals, un metge de Sant Feliu i de la Vall d'Aro que ha deixat molts records. El seu utillatge i el seu mobiliari han estat el punt de partida de l'Espai del Metge Rural de què ens parla la Sílvia Alemany. En Pitu Basart escriu sobre el doctor Ruscalleda de Cassà. Quasi vuitanta anys de medicina a l'esquena. Partint de Josep Pella i Tort, un metge que no era metge, jo mateix explico dues històries de la postguerra a la banda nord de les Gavarres, molt a la vora de la Bisbal, que és d'on en Jordi Bonet-Coll escriu sobre Marcel Ralló, sobre Gumersind Puig i sobre altres metges que hi ha hagut i que anaven a peu, amb tartana, amb cotxe o amb bicicleta. Tant en el temps, com en l'espai, en Jaume Aymar va una mica més lluny i ens parla del doctor Xarino de Calonge, popular i misteriós. La Rosa Maria Massana ens situa al Pals de l'ar-

ròs, amb els seus mals i els seus remeis casolans, mentre que en

Carles Serra ens parla del doctor Miquel Reyner, metge a Sant Mateu de Montnegre i als Àngels. En Pitu

Basart, de nou, enceta la

segona part del dossier amb un article sobre el veterinari Enric Coris. El segueixen en Jordi Bonet-Coll una altra vegada, que escriu sobre el veterinari Joaquim Rocas de Palamós, i en Vicenç Esteban, que ens rememora en Pere Joan Darder, un avantpassat seu, que va ser manescal a Tossa. A mig camí de la medicina científica i de la popular, l'Henry Ettinghausen inicia la tercera part del dossier amb un article sobre *Lo remediador* del Sr. Vehí de la Pera. En Jordi Turró ens explica qui era en Pere de la Barrera de Sant Climent de Peralta, un dels curanderos més populars que hi ha hagut mai al Baix Empordà. De curanderos, en parla també de nou en Pitu Basart, mentre que la Natàlia Iglesias escriu sobre xarlatans. Un era el Bruixot; l'altre, el Barber; un tercer, el Rei dels Paraigües. La Teresa Bonal i la Nuri Sàbat de Palafrugell fan una mixtura de xarlatans, curanderos i farmacèutics. Un tenia magnetisme a la mirada; un altre, que es deia Tell, va tenir un fill a qui va posar Guillem. Per acabar, en Carles Coll escriu sobre tractes i bestiar, en Pau Lanao i la Carme Vinyoles ens recorden què eren els enaiguats i els brians, l'Helena Bou ha anat a Calonge per parlar-nos de les dones d'herbes d'avui i en Carles Serra ens acaba tornant a Sant Mateu i a Montnegre i ens rescata guariments i remeis d'una època que, quan es curava, era amb poques benes i molts treballs. Però tant se val. Segur que, si encara hi fos, el doctor Godo ens diria: «I si no us cura, no us farà cap mal». Home de remeis i de veritats infal·libles.

Diferents estris que duïen habitualment els metges quan anaven a masos i cases i que avui formen part de l'Espai del Metge Rural de Sant Feliu de Guíxols.

DOSSIER METGES I MANESCALLS

80 anys de medicina de poble

CONVERSAR AMB EL DOCTOR RUSCALLEDÀ ÉS REPASSAR SETANTA ANYS DE VIDA A CASSÀ I MÉS DE VUITANTA ANYS DE RELACIÓ AMB LA MEDICINA, AMB LA MEDICINA DE POBLE.

Pitu Basart > TEXT // Josep M. Fusté > FOTOGRAFIA

Quan era un noi, en Josep Ruscalleda no volia ser metge, volia anar a Amèrica. «M'agradava molt llegir; llibres d'aventures, sobretot, i volia anar a casa dels parents que teníem a Puerto Rico. Però el pare em va aconsellar que comencés medicina i que després, si no m'agradava, ja en parlariem». Ell li va fer cas. Durant la carrera, però, no va perdre l'afició per aquests tipus de llibres; vivia a Barcelona, molt a prop de la seu d'Editorial Joventut, i es guardava una part de la paga setmanal per comprar un llibre, que li costava 3 pessetes i mitja. Encara els té guardats en un antic armari de casa seva. Quan en parla, els ulls li brillen: el riu Hudson, Alaska... Però la medicina el va captivar i va acabar ajornant els seus somnis juvenils. La gent de Cassà hi va guanyar, però el món va perdre un aventurer intrèpid. Per les plantacions de cafè del tròpic o les terres del gran nord glaçat.

Som al carrer Ample de Cassà, a la casa on va viure i on va visitar el seu oncle Narcís; a la casa on avui el doctor Ruscalleda s'està amb la seva esposa; la casa on conserva una col·lecció de més de mil pipes, on tenia

la consulta i on encara té un petit laboratori. Precisament en aquesta antiga consulta, reconvertida en una acollidora biblioteca, ens ha rebut per parlar de l'ofici de metge. En aquesta estança, en què els llibres ocupen tots els racons i els retalls de diari, convenientment enquadernats per temes, es converteixen en llibres, hem començat una llarga conversa presidida, evidentment, pels patrons, Cosme i Damià, i al costat d'un ordinador personal que als 96 anys utilitza de manera diligent.

Assegut còmodament a la butaca del despatx, mira pacientment com l'Eloi i un servidor enllestim els últims detalls per a la gravació. Mentrestant, s'agafa les mans, entrecreua els dits i se'ls passa repetidament pel nas i l'orella. I com que veu que la cosa s'allarga, ens mira amb un xic sornegueria. Quan som a punt, somriu. «Ja marxa això?», pregunta. I amb un moviment compassat dels muscles es prepara per parlar. «Exercir la professió mèdica ha sigut una gran satisfacció: ajudar la gent, veure com la gent es desfà davant del metge és una cosa molt important».

Considera, però, que

hi ha diferències entre el metge d'abans i el d'ara: «Abans, quan vaig començar, el metge era com un confessor; a la gent, li agradava que algú escoltés les seves penes, m'entens? I gairebé era l'únic que podia posar-hi remei. De manera que la gent, moltes vegades, venia a la consulta per explicar els seus mals i el metge els escoltava. Això donava afinitat entre metge i malalt. Ara el metge no té temps. Li imposen uns minuts per visitar cada malalt —cinc, deu. Abans el metge tenia temps, perquè no hi havia tants malalts. Els que només tenien molèsties ja no ens venien a veure». Segons el seu parer, avui les persones van al metge per qualsevol cosa i amb la finalitat que els donin alguna medecina: «Aquest és el mal! Si no rezeptes res ja no ets un bon metge. Abans el metge donava fe de vida: el que deia el metge anava a missa, et rezeptés medecines o no.»

En Josep Ruscalleda ha conegut els metges d'hospital i els de família. «El metge de capçalera sempre troba un malalt que no va sol, que va acompanyat per algú del seu entorn; i tu parles amb el malalt i amb la persona que l'acompanya. De manera que escoltes molta gent. En canvi en un hospital,

Maleta mèdica que havia estat de l'avi del doctor Ruscalleda i que ell encara havia fet servir. Ara, també forma part de l'Espai del Metge Rural de Sant Feliu.

el metge se centra únicament en el malalt i el seu tracte és molt directe i concret amb ell». La seva opció va ser convertir-se en metge de poble, que es relaciona amb el malalt diferentment que el metge de ciutat. «En un poble, un metge encara sent més l'aurèola de la família al voltant del malalt; a la ciutat, el metge de família té més pressa, i per tant està més aïllat de l'entorn del malalt. No viu l'ambient familiar i de carrer...»

Amb el pas del temps ha vist com la clientela mèdica passava de ser insignificant a ser multitudinària. Abans de la guerra, la gent que anava a casa del metge podia ser comptada amb els dits d'una mà. De manera que no hi havia sales d'espera. «A casa tenia un banc *que hi cabien tres persones* i jo no el vaig veure mai ple. Això era per dues raons. La primera: com que no hi havia *seguro d'enfermetat*, la gent s'havia de pagar les medecines, que valien molt poc, però tot i això es fiaven, quan la gent estava bona pagava el que devia. La segona: hi havia gent que tenia conducta –que era d'una pesseta al mes–, però n'hi havia que no; i aquesta gent que havia de pagar per anar-se a visitar no hi anava». Quan va arribar la seguretat social, la cosa va canviar: «Els despatxos dels metges es van començar a emplenar. Tot era molt fàcil i tothom ho tenia de franc, de manera que molta gent ja no estava aconductada. Els que ho estaven tenien l'avantatge que el metge anava a casa seva.»

Els pacients de pagès. Els metges de Cassà després de la guerra atendien la gent de Sant Andreu, Campllong,

part de Riudellots, Cruïlles, Llambilles, Quart i la Creueta. Això vol dir que arribaven fins als Àngels, Montnegre i Sant Mateu, Santa Pellaia, el Metges i part de Romanyà. «Segons a quin lloc, hi anàvem amb cotxe. Una vegada vaig haver de llogar un carret amb una haca a en *Vèllaneda* per anar cap a can Ribot de Verneda i el Roquetal». La gent de muntanya normalment baixava a vila, amb carro o amb bicicleta, el dia de mercat i a vegades el diumenge per anar a la barberia; però no era una clientela gaire habitual de les consultes mèdiques. Quan tenien algun malalt a casa, sempre avisaven

de bon matí. «Com que treballaven de sol a sol, venien abans de començar la feina. I quan et feien cridar ja calia que hi anessis de pressa perquè devia ser alguna cosa greu. Solien tardar: devien pensar 'demà al dematí es trobarà millor'; i sí que s'hi trobava, però al vespre tornava a estar carregat i al cap de dos o tres dies, t'avisaven a dos quarts de set o a les set, quan sortia el sol.»

Quan arribava en una casa de pagès, no havia de patir perquè sempre hi havia foc. Havia anat moltes vegades a Sant Mateu i a Montnegre. «Quan em deien d'anar a Montnegre ja tre-

El doctor Rusalleda assegut en una cadira de metge que hi ha a l'Espai del Metge Rural.

DOSSIER METGES I MANESCALLS

Un metge que no era metge

DUES HISTÒRIES SECRETES D'EN JOSEP PELLA, A LES GAVARRES DE LA BISBAL, DURANT LA POSTGUERRA.

Xavier Cortadellas > TEXT // Albert Llenas > IL·LUSTRACIÓ

Va ser la Roser Casabó de Cruïlles qui ens va explicar aquestes dues històries d'en Josep Pella. Una va passar amb la Mercè Cadenet de Sant Sadurní, l'àvia Esclopetera, en Pere Casabó de Cruïlles, Peret Mirameu, i el maqui ferit que aquella àvia va trobar amagat a les Gavarres. L'altra, amb en Peret Mirameu de nou, amb la Maria de can Sitges, amb el senyor *Pepito* dels Metges, en *Fonso* Sabater de can Font de muntanya i, sobretot, una dona d'un maqui que esperava un fill. Del seu record, en Josep Pella duia aquells dies uns pantalons clars i una camisa blava, «vestia d'una manera especial, més elegant, res a veure a com vestia la gent que treballava al bosc, que feia carbó o tragines». A les tres fotos que m'ha deixat en Ramon Font, però, es nota que s'ha mudat especialment. A dues, porta americana i pantalons negres; a la tercera, l'americana és de ratlles. En una d'aquestes fotos, hi ha també la Maria Sallés i Alguer, que era la mare d'en Ramon Font i que, de gran, va casar-se en segones noces amb en Josep Pella. Em sembla que el matrimoni és davant del pou que hi havia a casa seva, al començament de la carretera de la Bisbal a Cruïlles.

No van tenir cap fill perquè tots dos ja eren grans.

Hi ha molta gent a la Bisbal que recorda encara en Josep Pella. N'hi ha que el recorden com el doctor Pella perquè va fer de metge, tot i que no en va tenir mai el títol. Coses d'una altra època, de quan els metges anaven a peu i els malalts combinaven pregàries, supersticions i remeis populars amb algunes poques visites a doctors, xarlatans o curanderos. Diuen que de tant en tant algun metge de la Bisbal es queixava perquè en Josep Pella els feia la competència. «Deixeu-lo estar, que amb en Pella només hi van els crònics», acabava dient sovint un d'ells. Metòdic, ordenat i molt ben educat, atent i amable, abrigat amb una armilla vermella i equipat amb un maletí molt petit, en Josep Pella s'acostava a totes les cases i a tots els masos de les Gavarres on el demanaven. Caminava més aviat de pressa, això ens ho ha dit també molta gent. «De can Rustei de Rabioses a cala Rebutada de la carretera de Calonge de la Bisbal, com a molt mitja hora.»

En Josep Pella havia nascut a Barcelona l'any 1890, al carrer Alt de Sant Pere. El seu pare era l'advocat i

historiador Josep Pella i Forgas, fill de Begur, home de la Lliga i avui recordat sobretot perquè va escriure la *Historia del Ampurdán*, indispensable per qui vulgui conèixer la història d'aquesta comarca i del catalanisme polític. Pella i Forgas va morir l'any 1918, va ser una de les primeres víctimes de l'epidèmia de grip de l'any 1918, una epidèmia que va obligar a tancar la universitat i que va provocar que un Josep Pla desvagat comencés a escriure *El Quadern gris*. Segons Joan-Lluís Marfany, és gràcies a Pella i Forgas que la sardana, aquella dansa popular i pagesa que es ballava a pobles i viles de l'Empordà a finals del XIX, va acabar fent front comú amb les reivindicacions nacionals catalanes. A *Josep Pella i Forgas i el catalanisme*, un llibre que Lluís Costa va publicar a la col·lecció *Episodis de la Història* de Rafael Dalmau editor, llegeixo que és precisament la temàtica de les sardanes «el que el posa en contacte amb tres eminents poetes catalans, Ramon Masifern, Joan Maragall i, sobretot, Jacint Verdaguer, fins al punt que aquest li dedicà el poema *L'Empordà*». Ramon Masifern era de la Bisbal i, potser, en parlarem un

Maria Sallés i Alguer i Josep Pella i Tort, al pati de casa seva, a la Bisbal.

altre dia. Verdaguer, a més, va ser el padrí de Ramon, el segon dels quatre fills que Pella i Forgas va tenir amb Assumpció Tort i Martí. És bastant probable que fos gràcies a haver conegut Pella i Forgas que Verdaguer va parlar de Begur i dels seus corallers a *Canigó* o que, l'any 1901, en el discurs presidencial que va fer en el Certamen de la Bisbal, va dir que la tramuntana, «com lo *simoun* de l'Àfrica, aixecant la sorra a espesses nuvolades, fa caminar i transporta ençà i enllà, com a boies, les muntanyes de Begur». Ho va dir perquè, abans no les fixessin fa més d'un segle, les muntanyes de sorra de la costa de Begur anaven amunt i avall. Era un fenomen tan conegut que, quan algú canviava molt sovint de parer o de partit polític, en el Baix Empordà, hi havia gent que deia que canviava més que les muntanyes de Begur que «sempre es mouen o es muden». Dites que van perdent-se.

Tornem, però, al matrimoni de Josep Pella i Forgas i Assumpció Tort. La filla gran es deia Maria; el segon, Ramon; la tercera, Josefina, que, segons en Ramon Font recorda que deien, «de jove, va festejar amb en Francesc Cambó, però, més tard, es va trastocar». El quart fill era el nostre home: en Josep, tal com el coneixien a la Bisbal. A Begur, però, potser per no confondre'l amb el pare, li deien Josep Antoni. Segons m'ha dit en Lluís Costa, en els papers escrits en castellà fins i tot l'anomenen més d'un cop *José Antonio*. A vegades, n'hi ha prou de començar tenint una mica de mala sort perquè t'acabin penjant una llufa ben grossa.

En algun d'aquests papers de l'arxiu

DOSSIER METGES I MANESCALLS

El doctor Xarino

TAN POPULAR COM MISTERIÓS, A CALONGE ES DEIA QUE VA COL·LABORAR AMB 'DON PEPE' VILANOVA, JUTGE DE PAU I FABRICANT DE MONEDA FALSA.

Jaume Aymar > TEXT

El doctor Xarino és un dels personatges més populars i misteriosos de Calonge durant el segle XIX. Descendia de dues importants nissagues calongines: els Bou, que procedien del mas Bou a la riba esquerra de la riera del Tinar o Rierot, una casa pairal amb una galeria encarada a ponent, de la qual es conta alguna llegenda de bruixes, i els Mont, procedents de l'alterosa masia de la carena, can Mont, on hi hagué el forn de vidre.

Joan Baptista Bou i Mont va néixer a Palamós el dia 11 de juny de 1815, segon fill de Joan Bou i Mont (Calonge, 1784-1851) i de Rosa Mont i Recasens (Calonge, 1783-1853). En Joan pare exercia de metge a Palamós, per això la filla gran del matrimoni, la Maria, ja havia nascut en aquella vila el 27 de març de 1812. Altres fills foren en Josep, nat a Palamós el 2 de maig de 1817, i la Rosa, nascuda ja a Calonge, el primer de febrer de 1821, que el 1839, als divuit anys, es va casar amb el calongí Josep Vilanova i Pijoan –anomenat *Don Pepe*– de can Vilanova de Cabanyes, amb qui eren parents. Com veurem, els dos cunyats, en Josep Vilanova i en Joan Bou, van col·laborar estretament. Una altra filla

Bou i Mont fou la Lluïsa, que es va casar amb Joaquim Paradedà i Lloret, un home de Calonge.

Joan Baptista estudià la carrera de medicina i cirurgia a Barcelona, on es va graduar el 28 de febrer del 1844. Des d'aleshores fins a la seva mort, exercí a Calonge.

Al cens de 1857, consta que Joan Bou i Mont, als quaranta-dos anys, ja morts els seus pares, vivia en una casa del carrer Major de Calonge, assenyalada amb el número 11, amb una criada que es deia *Francisca* Purró que en tenia vint-i-un. Però, com deien els vells, 'tot lo dia era a can Vilanova'. Era propietari d'una casa situada al carrer de Sant Joan número 4, de Calonge.

També estava molt relacionat amb una altra casa notable de la vila, can Xifró, on vivia la família Pallí, perquè el Doctorel·lo era oncle de la pubilla, Francesca (Quica) Paradedà i Bou, que el 14 de gener de 1874 es va casar amb Josep Pallí Martinell, (Calonge, 1846-1912). Pallí era el cap dels monàrquics isabelins de Calonge, els anomenats *sipaios*, i va lluitar en la tercera guerra carlina. Va esdevenir consogre del seu correigionari *Don*

Pepe Vilanova, perquè la filla d'en Pallí, Pepita, es va casar amb el fill d'en Vilanova, Bonifaci.

També sabem que el Dr. Bou estava enfrontat amb el senyor Roura, parent seu. Quan hi havia una recapta preguntava, «quant ha donat el meu parent?» I li deien «tant» (i era mentida), «doncs jo, tant», deia ell. I després feien el mateix amb el Sr. Roura. El doctor Xarino, doncs, estava en l'entrellat d'aquella petita aristocràcia rural.

El doctor Xarino o també *Doctorel·lo*, com era conegut popularment, anava sempre vestit amb levita, i portava barret de copa i un bastonet. Diuen que tenia totes les dones enamorades. Conten que en una ocasió va protagonitzar una fugida sentimental amb una veïna, Lluïsa Rossell, l'esposa d'Emmanuel Casellas, propietari del Castell de Calonge, on tenien un cafè, tot i que després van tornar a la vila. Segons consta en l'Arxiu Municipal de Calonge, el 4 d'octubre de 1868, la Junta Revolucionària constituïda arran del destronament d'Isabel II va nomenar Joan Baptista Bou i Mont segon suplent adjunt a Joan Boada i Paradedà.

El doctor Xarino era tingut per alguns per un bon metge. El 14 de maig de 1873 el calongí Pere Ragolta i Salvador escriví una carta des de l'Havana al seu pare, Esteve. Des de la distància es dóna per assabentat que la seva mare, Rosa Salvador i Sala, ha de caminar amb crosses i li preocupa com s'ho farà per fer pa i d'altres treballs i agraeix la gestió del doctor Bou. D'altres testimonis diuen que aquest facultatiu només receptava melassa, un dulcificant que se separava del sucre per centrifugació.

Entre els seus llibres, conservats a la biblioteca de can Vilanova, hi havia un *Tratado de las enfermedades de los niños*, escrit per John Burns (1843) i un *Prontuario médico de quintas para el uso de profesores de medicina y de cirugía castrenses y militares*, de Pascual Pastor (1861).

Partidari d'empènyer el malalt.

Molts testimonis coincideixen que el doctor Bou practicava el que avui anomenaríem eutanàsia activa. Quan en una casa hi havia un malalt greu i li calien els serveis del doctor Bou, aquest, en sortir de la visita, preguntava als familiars: «Què, us convé o no us convé?» o bé: «Fa nosa?... Ja l'aclarirem!». I si no convenia o feia nosa, l'aclaria. També solia dir: «Del llit al Cel!» Conten que, una vegada, passant pel cementiri vell de Calonge, el de Sant Nazari, va comentar a un

altre, sorneguerament: «Quants en jauen aquí per culpa nostra!»

La veu popular assegurava que en Josep Vilanova fabricava moneda falsa, un delictes força comú a Espanya. Algú diu que el lloc on la fabricava era a la barraca del doctor (que era el Dr. Bou), en deien l'hort, als Sots, prop del mas Secretari de Calonge. D'altres, que en el soterrani de can Vilanova. Fins i tot hi ha qui diu que al carrer Major, en el soterrani de la pròpia casa del doctor Xarino.

Però Josep Vilanova fou nomenat jutge de pau de Calonge. La primera acta de conciliació que signà com a jutge fou del primer d'abril del 1871.

Feia pocs mesos que el seu fill Bonifaci, advocat, havia estat nomenat promotor fiscal de la vila. Imaginem, doncs, pare i fill exercint conjuntament el poder judicial de la població. En Josep Vilanova fou jutge fins al 1875. És fàcil entendre que el delictes quedés encobert.

Don Pepe Vilanova, gràcies a la fabricació de moneda, va anar fent fortuna i engrandint el patrimoni i va arribar a tenir un bon nombre de mossos o guardaespalles al seu servei. Cada un tenia una caseta i un tros de terra. Són les cases que, a redós de can Vilanova, avui componen el veïnat de Cabanyes: can Rusques, ca n'Alella, ca sa Pataua, can Quelic, can

Grau, can Curt, la Miranda. A dir de la gent, aquells homes, desgraciats, es cuidaven de canviar els termes i de fer totes les malifetes que calgués.

A partir d'algú que va delatar la falsificació, tota l'obsessió d'en Vilanova va ser eliminar els qui podien saber-ne alguna cosa, car aquest delictes era castigat amb cadena perpètua, però fins al 1822 mereixia pena de mort i encara fins a mitjan segle XIX, als bitllets constava la frase «pena de muerte al falsificador». I va ordinar un pla en el qual va comptar amb els serveis del doctor Xarino. Calia eliminar tothom que el pogués delatar. Així, *Don Pepe*

El doctor Xarino, abillat amb capa i barret de copa // PROCEDÈNCIA: Llibre 'Els secrets de sa Bardissa' de Jaume Aymar.

DOSSIER METGES I MANESCALLS

El metge de can Bertran

ARA FA CINQUANTA ANYS, EL DOCTOR MIQUEL REYNER ATENIA ELS HABITANTS DE SANT MATEU DE MONTNEGRE I ELS ÀNGELS.

Carles Serra > TEXT // Josep M. Fusté > FOTOGRAFIA

El pare d'en Miquel Reyner, el senyor Pepet, era l'amo de can Bertran dels Àngels, una propietat que, malgrat estar ben a prop d'aquest santuari, pertany al terme de Sant Mateu de Montnegre i, per tant, al municipi de Quart. Havia estat la més gran d'aquesta zona de les Gavarres, la formaven diversos masos i s'estenia pels dos vessants del serrat que uneix el camp dels Vents amb el puig d'en Vinyoles, el del Rissac a llevant, on està ubicada la casa pairal, i el del Celrà a ponent. Tot i viure a Girona el senyor Pepet s'enfilava gairebé cada dia muntanyes amunt amb el gos, l'escopeta i el sarró cap al mas, fent un recorregut sempre diferent per poder controlar totes les cases i boscos de la propietat.

Quan arribava el bon temps hi pujava amb tota la família a passar l'estiu. És en aquestes circumstàncies que en Miquel va començar a atendre alguns veïns que en tenien necessitat. Una situació ben diferent de la dels seus avantpassats que, segons un text d'en Peio

Pascual publicat al número 21 de la revista *El Celrà*, quan estaven malalts avisaven el metge de Bordils, que hi pujava a peu. També hi havia passat temporades més o menys prolongades en altres èpoques de l'any, quan el seu pare el requeria per a les feines de la propietat. Malgrat això, cada dia baixava a Girona a treballar, primer amb una *Montesa*, després amb un *Biscuter* i, més tard, amb un 600.

Els primers supositoris. Més d'un mas de Sant Mateu i dels voltants dels Àngels havia necessitat els seus serveis alguna vegada. En Josep Aymerich de can Guilla i la seva esposa Maria Serra em diuen que a casa seva només hi va anar un cop, quan el pare d'en Josep, en Joan, va agafar una *anginya* de pit; tot i acudir-hi de pressa el malalt estava massa greu i no va poder fer res per salvar-lo. En canvi de la *Francisca*, la mare d'en Josep, em comenten divertits que quan es decandia la duïen de visita a la consulta de Girona i només de veure'l es posava bé i tornava

a anar eixerida una bona temporada. La Maria també m'explica que quan la seva filla Maria Àngels tenia set mesos va agafar un constipat molt fort i per poder anar fins a Girona amb el doctor Reyner van haver d'avisar en Romà de Quart que pugés a buscar-les amb la furgoneta. Era en ple mes de febrer, «ho recordo bé perquè era l'aniversari de l'entrada dels nacionals. En Romà ens va esperar mentre érem al metge i ens va tornar a can Guilla que eren les deu de la nit passades.»

En Jaume Coll, de la Casa Nova d'en Bertran, i la seva germana Carme recorden que havia estat a casa seva i també al mas veí de can Viola, i que fins i tot havia fet alguna visita nocturna, un cop a la seva àvia Carme, a can Llac, i un altre a la germana de mossèn Narcís dels Àngels. També de nit havia hagut d'atendre en Josep Juanola, l'hostaler dels Àngels, que m'explica que un cop que tenia molt de mal de queixal i no podia dormir, es va aixecar i va anar amb la moto fins a can Bertran. En Miquel li va donar un calmant en forma de supositori, «com que llavors els supositoris eren una novetat, quan ja me n'anava, va sortir a la finestra i em va avisar: 'Això

El doctor Miquel Reyner.

t'ho has de posar per baix'. En Josep també va córrer de nit una vegada que en Pitu de can Llac estava molt greu; va haver d'agafar l'*Hispano-Suiza* que tenia i baixar fins a Girona a buscar en Miquel.

La Conxita Sagué m'explica que a can Vinyoles no hi anava perquè els visitava el doctor Casadevall, amic des de jove del seu marit, però a masos com can Preses, cal Menut, can Torres o Bancells, sí. En aquest darrer hi va guarir la seva àvia Rosa, que tenia una pneumònia. Per aconseguir-ho va haver d'emprar un remei aleshores revolucionari, difícil de trobar i ben car, la penicil·lina. Això era l'any 1948 i la Conxita ho recorda bé perquè era mesos abans del seu casament i la seva àvia, feliçment recuperada, hi va poder assistir. En *Claudi* Rossell, que a principis dels anys seixanta va estar-se de masover a can Llac, el va tenir de metge de capçalera; em diu que quan li havien de fer la cartilla del *seguru* l'amo del mas li va aconsellar que triés el seu cosí, en Miquel Reyner. La seva muller, l'Antonietta

Simon, m'explica que «un cop que tenia un *butxo* al dit i no se'm curava per més remeis que m'hi posava l'hi vaig fer mirar i li vaig dir: Si és un mal dolent ja m'ho pot dir ara, eh. Em va donar un medicament i en quatre dies el vaig tenir curat». El mal lleig, com en deien abans dels càncers, que es pensava que tenia va resultar no ser-ho i encara és l'hora d'ara que va ben eixerida. Totes les persones que he consultat m'asseguren que mai no va voler cobrar res per les visites a domicili, però que quan ells tenien algun pollastre o conill maco li regalaven.

Quan aconseguixo parlar per telèfon amb el doctor Reyner, que des de fa temps viu a Andorra, el noto molt ben conservat per haver complert ja vuitanta-set anys. Li comento les visites als seus veïns de les Gavarres i hi resta importància, em diu que sí que n'havia fet alguna d'emergència, però que de la majoria de la gent de Sant Mateu i dels volts dels Àngels n'era el metge de capçalera i els atenia a la seva consulta de Girona. Li faig

esment també del fet d'haver esdevingut una família de metges, ja que dos dels seus germans, en Narcís i en Vicenç, van seguir la mateixa carrera i, posteriorment, els fills d'una seva germana i les dues filles d'en Vicenç també s'han dedicat a la medicina; en total vuit metges amb el cognom Reyner. Em respon que tot plegat van ser casualitats de la vida, que el seu pare els va ensenyar que s'havien d'espavilar i estudiar una carrera perquè eren molts germans i la propietat ja no permetia viure'n com en altres temps. Va estudiar medicina de la mateixa manera que un seu germà va estudiar dret, perquè va voler i no perquè hi hagués antecedents a la família o perquè a casa li obliguessin. Escollint aquesta carrera, però, va ajudar a fer la vida dels habitants d'aquells masos més segura, sabedors que si estaven malalts podien acudir al fill de l'amo de can Bertran. Un metge que, encara que haguessin de baixar a Girona, els donava més confiança que qualsevol dels altres perquè també era d'allà dalt ☛

El mas de can Bertran dels Àngels, que actualment està en obres.

DOSSIER METGES I MANESCALLS

En Pere de la Barrera

EL CURANDERO DE SANT CLIMENT DE PERALTA ERA TAN CONEGUT QUE EL VISITAVA GENT DE TOTA LA COMARCA I DE MÉS ENLLÀ.

Jordi Turró> TEXT

Als maquinistes del Tren Petit que unia Flaçà amb Palamós no els agradava gaire aturar-se al baixador de Sant Climent de Peralta quan es dirigien cap al port. L'estació, a la vora del torrent de Sant Climent, disposava d'una barraca davant de l'església, però no estava gaire ben situada perquè en reiniciar el trajecte en direcció a les properes estacions de la Barraca i de Torrent, la locomotora havia de forçar massa la màquina per fer front a la pujada de can Serra. En Lluís Ribas, de can Frigolet de Sant Climent, explica que, fins i tot, quan el tren portava vagonets amb mercaderies massa pesants, es decidia deixar-ne alguns a l'estació perquè fossin remolcats en un altre viatge amb menys càrrega. Els maldecaps dels maquinistes s'incrementaven amb les malifetes de la canalla, nois que, com en Lluís, s'entretenien a crear més d'un problema als responsables de la via. «En sortir d'estudi els 'nanos' agafàvem una pastilla de sabó, la punxàvem amb un tronc i la passàvem per la via del tren. En sortir de l'estació, les rodes relliscaven i l'home havia de baixar i posar terra damunt la via si

volia seguir la ruta. Un dia, un que li dèiem el *Domini* va venir a l'escola tan enfadat que pensàvem que ens mataria a tots!».

Quan el pare d'en Lluís va ser elegit alcalde, abans de la guerra, va aconseguir un baixador en el camí de Peratallada. I més d'un maquinista va sentir-se alleugerit perquè abans de la pujada de can Serra, el camí —com la carretera actual— s'inclinava lleugerament, fet que permetia a la locomotora agafar la velocitat suficient.

L'estació de Sant Climent de Peralta no era una estació qualsevol. Com explica en Lluís, era una estació d'enllaç on paraven tots els trens i per on circulaven un important nombre de viatgers. El fet —o potser la sort— que el Tren Petit circulés tan a la vora del poble va assegurar l'èxit d'en Pere de la Barrera, el curander de Sant Climent.

L'èxit d'en Pere de la Barrera.

A pocs metres del baixador del camí de Peratallada, el mateix que el pare d'en Lluís com a alcalde va

reivindicar i aconseguir abans de la guerra, hi havia l'hostal de la Barrera, en un edifici que encara avui es manté a peu de carretera. Abans era un punt obligat d'aturada no només per als viatgers del tren, sinó també per als carros, les tartanes i els caruatges que feien camí cap a Girona i als ports de la costa de Palamós i Sant Feliu. «A la Barrera les tartanes que venien de la costa canviaven de cavalls a l'estable abans de tirar cap a la propera parada, que era l'hostal de la Pera, i a vegades els transeünts s'hi quedaven a dormir. Hi servien menjars i begudes i recordo també que hi havia una barberia que en Pere de la Barrera llogava per treure alguns diners.»

En realitat, el propietari del local, en Pere de la Barrera, es deia Pere Gironella i era fill de Gualta, on se'l coneixia amb el sobrenom de Pere de la Bomba perquè sembla que era el responsable del subministrament d'aigua al poble. En Lluís el va conèixer quan va trencar-se el canell de la mà jugant al mas de can Torró. En Pere li va untar el braç

Medalla que un capità donà a en Pere durant la guerra de Cuba.

amb el llapis Termosan i li va embenar. Al cap de pocs dies, sense haver visitat el metge, tornava a córrer pels camps de can Frigolet i can Torró.

En Pere va tenir tres fills: un noi i dues noies, l'Adela i la Pilar, que s'ocupaven de les feines de l'hostal. En Lluís Colls Gironella, fill de l'Adela, i en Jordi Morera Gironella, fill de la Pilar, viuen actualment a Palamós. Els hem pogut visitar un vespre del mes d'agost.

Aprendre l'ofici a Filipines i a Cuba. Recorden el seu avi amb una admiració un cert nostàlgica perquè de petits li havien vist curar coses que a vegades ni els metges podien solucionar. Segons expliquen avui els seus néts, el curandero de Sant Climent va aprendre l'ofici a les guerres de Filipines i Cuba. Per a en Pere el servei va prolongar-se molts anys i, segons explica en Lluís Ribas, gairebé fou ininterromput perquè als pocs dies d'atracar al port de Barcelona, un altre vaixell el va portar rumb a Cuba. Un dels seus néts, en Lluís Colls, que va viure a la Barrera uns quants anys, ens en parla. «A Cuba l'avi va ser ajudant d'infermer durant nou anys en un hospital de l'Havana, on va aprendre a posar bé els ossos dels ferits. Durant la guerra va cuidar un capità de l'exèrcit i, com a agraïment, aquest li va donar una medalla. De retorn a Gualta, va desplaçar-se a Sant Climent

i va instal·lar-se de masover al mas de can Mateu, on va fer-se càrrec de 200 ovelles i cavalls. Al mas cuidava i curava els animals i també va començar a rebre les primeres visites de pagesos per petits accidents.»

Quan en Pere va comprar la Barrera, l'èxit del curandero fou rotund. A la Barrera hi anava gent de tot arreu i podríem dir que la popularitat del personatge va creuar les fronteres dels pobles de la rodalia, però també les d'altres comarques. El sol·licitaven a qualsevol hora del dia i de la nit per a les urgències dels masos, com ara per una vaca que no podia parir, i recorria diversos pobles de la comarca en una ruta, més o menys fixa, que seguia fidelment. «Les visites les dispensava en hostals, on tenia llogada una habitació; a Palafrugell, a can Moragues, a plaça Nova o a can Pere Moro, al carrer Sant Sebastià; a la Bisbal, a can Cabarroques; a Palamós, a cal Nyeco, que era una casa particular; a Sant Feliu, a cal Sabre i a Girona, a l'hostal

la Marina. Disposava també de la confiança de clients il·lustres. Els Woevodski, els russos de cap Roig, i els alemanys establerts al mas del Vent, els propietaris de les aspirines Bayer, el van anar a buscar un cop perquè tenien algun problema amb els cavalls. Tenia molt bona amistat amb el doctor Dalmau Norat de Palamós, que havia estat el metge de Churchill durant el desembarcament de Normandia.

Amb el doctor es passaven la feina; l'avi enviava pacients a Palamós i el doctor recomanava una visita a en Pere quan clients seus tenien problemes de dolor. Però el seu èxit també va generar enveges. Uns desconeguts el van apallissar mentre tornava a casa, a prop del pont de Vulpellac, i un metge de Calonge el va denunciar, tot i que gràcies a la intervenció del doctor Dalmau, la denúncia no va prosperar.»

La diversitat de pobles que visitava fa que segurament avui més d'un, potser sense que ho sàpiga, té familiars que han estat pacients seus. Fins ara, aquest havia estat el cas d'un servidor. L'Anita Planellas de can Ros de Púbol, l'àvia de qui escriu aquestes ratlles, va agafar el tren amb quinze anys en direcció a Sant Climent per uns dolors insuportables a l'esquena perquè a casa l'havien fet segar de molt jove i no hi estava acostumada. El dolor, resultat d'un treball excessiu per a una adolescent, el va alleugerir en Pere amb unes fregues i va desaparèixer al cap

En Pere i la seva muller, Maria Moner,
a la Barrera, l'agost de 1954
PROCEDÈNCIA: Arxiu Lluís Colls.

DOSSIER METGES I MANESCALLS

Enaiguats, hèrnies i brians

FRANCESCA CASAS, DE CALDES, FA MEMÒRIA DE LES CURES AMB REMEIS I ORACIONS.

Pau Lanao i Carme Vinyoles > TEXT I FOTOGRAFIA

Ara diríem que la criatura pateix depressió i la posaríem a mans del psicòleg. Però no fa tants anys aquesta possibilitat amb prou feines existia, almenys en els ambients rurals, on les condicions de vida –i els recursos econòmics– no eren precisament favorables. Hi havia uns altres costums, unes altres maneres de fer i d'entendre el món i sobretot unes pràctiques antigues i arrelades que s'utilitzaven per guarir. Ens ho explica la Francesca Casas, una dona que va néixer fa vuitanta anys en una casa de pagès del veïnat de Sant Sebastià de Caldes i que, sense ser sanadora, coneix alguns remeis i sobretot s'ha interessat a recollir moltes de les històries que ja són patrimoni etnogràfic de les nostres contrades. De nens deprimits, per exemple, quan ella era petita, n'apareixien molt sovint. Eren els enaiguats i se'ls reconeixia fàcilment perquè s'amagaven en un racó, amb el cap baix i el dit a la boca, perdien la gana i l'esma i, encara que no ploraven ni somicaven ni els feia mal res, es consumien d'enyorament. Què s'hi podia fer? Hi havia unes oracions

indicades per desfer la tristesa que s'havien de pronunciar, mentre el malalt es mirava fixament un plat ple d'aigua amb unes gotes d'oli. Si les gotes es dispersaven i s'estenien fent taques grosses damunt l'aigua, l'enaiguament persistia; en canvi quan es mantenien concentrades, la criatura ja estava curada.

Què havia passat? Tenien realment poders benèfics aquelles oracions que les persones que en són dipositàries volen mantenir en secret? Sobre aquest punt la Francesca no es pronuncia. «Es vivia d'una altra manera, els pares treballaven tot el dia i no podien tenir cura dels fills... moltes criatures tenien gelosia dels seus germans, però és que ningú els havia dit res del seu naixement i de cop i volta un dia se'ls trobaven a la

casa. No hi havia mala intenció per part dels pares, actuaven tal com havien après, però el cert és que molts nens vivien plens d'idees estranyes. Per mi, un nen enaiguat era un nen a qui faltava atenció i afecte». Quin paper hi jugava el plat, l'aigua i l'oli? «Potser és que el nen ja s'animava només pel fet que durant uns quants dies algú estigués per ell, encara que fos per distreure'l una estona amb els ulls fixos en aquelles taques que s'anaven escampant o ajuntant.»

Una altra afecció que sovint es posava a mans dels remeis tradicionals era la provocada per una hèrnia. En Joan, el germà petit de la Francesca, va ser guarit per una dona de Llagostera, a finals dels 40, mitjançant oracions. El nen havia estat visitat per un especialista de Girona que li havia receptat un braguer per contenir el budell sortit a l'espera que, de més gran, pogués passar per la sala d'operacions. Però la família no tenia recursos per a una operació i a més en Joan havia de començar a anar a escola i la seva situació li hauria provocat una gran incomoditat. La Francesca el va dur a casa de la curandera

Francesca Casas no és sanadora, però sap remeis.

Dones d'herbes de Calonge

Helena Bou > TEXT // Eduard Punset > FOTOGRAFIA

i aquesta va parlar amb el nen amb molta convicció. Li va dir: «Aquest cinturó que portes ja no el necessites per res, quan arribis a casa te'l treus perquè ja estàs bé, però has de fer una novena a la Verge». I segons explica la Francesca l'hèrnia va desaparèixer, el nen no va tenir cap més molèstia i amb els anys es va convertir en un bon jugador de futbol. No sap exactament quina fórmula curativa va aplicar la dona de Llagostera però sí que recorda que li va dir que ho havia après d'una altra veïna del poble, de classe benestant, a la qual una família de carboners de la Cerdanya havien guarit el propi fill.

La condició per transmetre el coneixement i perquè el remei fos efectiu consistia en l'acompliment de tres regles: no tocar diners (el servei havia de ser totalment desinteressat), tenir fe i no fer-ne mai burla. I a l'hora de parlar-ne i de difondre savieses procedents de la seva infància i joventut la Francesca també demana respecte (la fe diu que és tema privat) i voluntat d'entendre l'època i les circumstàncies socials i econòmiques en què va viure la pagesia durant segles. A ella, el seu sogre —que no era persona religiosa— li va confiar el precepte per posar fi als brians a través d'una invocació molt directa a aquest èczema, conegut també com el 'mal cançonner' perquè resisteix als efectes de pomades i ungüents, i durant anys ha practicat amb èxit les cures a persones i bèsties. No té una resposta racional per explicar-ho, només pot oferir, amb tanta modèstia com convicció, el fruit de la seva experiència 🍄.

Dolors Freixes ven plantes medicinals als mercats.

Cada dia hi ha més persones que, a l'hora d'escollir un tractament per als seus mals, tornen a confiar en les virtuts medicinals de les plantes. Paral·lelament ha anat sorgint una nova generació de dones que ha agafat el relleu de les àvies i que manté viu el coneixement sobre els usos de les plantes.

La Glòria Tort (Barcelona, 1953) va venir a viure l'any 1980 a les Gavarres. Ara ja fa més de 15 anys que viu a Calonge, on ha instal·lat un taller de producció de cosmètics naturals. A Calonge, va aprendre de la Quimeta Ventura, probablement la persona que hi entenia més, d'herbes; però la Glòria ha begut també de moltes altres fonts

per elaborar cosmètics. Cull moltes de les herbes que utilitza a les Gavarres i a l'Ardenya. Algunes plantes les cultiva a casa i altres, una minoria, les compra. Fa cremes hidratants, olis, tòncics capil·lars, xampús, gels de bany... L'ordre i la pulcritud del seu laboratori són reflex de la seva manera de ser i de fer: transmeten un amor incondicional per la feina que fa.

La Dolors Freixes (Sant Cebrià dels Aills, 1950) es va criar a casa de l'àvia Maria Pagès, de can Darna. Va aprendre moltes coses sobre les herbes de la seva àvia i de les bèsties que engegava. Als 40 anys va patir un atac d'artritis. Els metges li auguraven que no podria treballar més i que hauria de viure prenent pastilles la resta de la seva vida, però ella va curar-se amb herbes. Des d'aleshores, segueix un tractament preventiu per a l'artritis a base d'herbes. Uns problemes més recents la van portar a dedicar-se professionalment a les herbes. I va ser així com va començar a vendre'n a mercats i fires. També ven preparats específics, olis curatius, herbes per cuinar... Boletaire entusiasta, quan ve el temps de la tardor baixa bolets a mercat i en fa conserves. També fa confitures, melmelades i ratafia.

A Calonge hi ha una pagesa que ven herbes a mercat, és la Maria Royo (Sant Cebrià dels Aills, 1937), de mare calongina. Va néixer a can Carbó i va viure 34 anys al Molí Cremat de Calonge abans de venir a vila. Cull les herbes a bosc, però també en ven de les que té plantades a l'hort.

L'Encarnita Vicente (Sant Cebrià dels Aills, 1953) és la filla de la Quimeta Ventura, morta ara farà tres anys, a l'edat de 85 anys. Va néixer a can *Taiades* i hi va viure fins que es va casar. Va créixer entre les herbes de sa mare i les ovelles que engegava. «*Avantes se* curaven les persones del que *els hi* ensenyaven les àvies. A casa encara fem servir les herbes com una cosa de cada dia». Ella continua collint i assecant herbes per a la família i per a tothom qui li'n demana, però ens adverteix: «La gent també n'abusa, de les herbes, cal prendre'n amb mesura». Amb dones com la Glòria, la Dolors, la Maria o l'Encarnita el futur de les herbes remeieres està assegurat 🍄.

M5

A la Bisbal, fent la bugada al riu Daró.

ANY: 1912

AUTOR: J. THOMAS

PROCEDÈNCIA: ARXIU COMARCAL DEL BAIX EMPORDÀ,
COL·LECCIÓ JORDI FRIGOLA I ARPA

M6

Roba blanquejant-se damunt la sorra de la platja a Sant Feliu de Guíxols.

ANY: CAP AL 1900

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ARXIU MUNICIPAL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS, COL·LECCIÓ ANTONI VIDAL

PATRIMONI

PATRIMONI ETNOLOGIA

L'oli del trull de la Bisbal [pàg. 94-95]

TERESA BONAL [Palafrugell, 1959. Filòloga]. NURI SÀBAT [Palafrugell, 1959. Filòloga]

PATRIMONI ETNOLOGIA

Un museu que no és museu [pàg. 96-97]

XAVIER CORTADELLAS [La Bisbal de l'Empordà, 1956. Escriptor]

PATRIMONI ARQUITECTURA

Sant Iscle d'Empordà [pàg. 98-99]

JOAN BADIA-HOMS [Palafrugell, 1941. Historiador]

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

Els jaciments de la vall d'Aro (I) [pàg. 100-101]

JOAN LLINÀS [Sils, 1966. Arqueòleg]. JORDI MERINO [Girona, 1960. Arqueòleg]

PATRIMONI HISTÒRIA

Les guerres remences [pàg. 102-103]

ROSA LLUCH [Barcelona, 1969. Historiadora]

PATRIMONI HISTÒRIA

Episodis de lluita (i II) [pàg. 104-105]

JORDI FRIGOLA I ARPA [La Bisbal de l'Empordà, 1934. Historiador]

PATRIMONI NISSAGUES

Els Anglada de Fonteta [pàg. 106-107]

SANTI SOLER [Girona, 1959. Historiador i arxiver]

PATRIMONI GASTRONOMIA

El niu [pàg. 108-110]

SALVADOR GARCIA-ARBÓS [Besalú, 1962. Periodista]

PATRIMONI LLENGUA

El roig, el negre i el blanc [pàg. 112-113]

PITU BASART [Cassà de Selva, 1960. Filòleg]

PATRIMONI SURO

Els Follia, arrapats al suro [pàg. 114-115]

PITU BASART

PATRIMONI FAUNA

La merla blava [pàg. 116-117]

ALFONS DELGADO [Càdis, 1969. Naturalista]

PATRIMONI FAUNA

Els escarabats d'aigua [pàg. 118-119]

DANI BÒIX [Barcelona, 1969. Biòleg]. STÉPHANIE GASCÓN [Badalona, 1974. Biòloga]
MÒNICA MARTINOY [Torroella de Montgrí, 1960. Tècnica ambiental]. ELI MONTSERRAT [Barcelona, 1979. Biòloga]. JORDI SALA [Girona, 1972. Biòleg]

PATRIMONI ETNOLOGIA // Teresa Bonal i Nuri Sàbat > TEXT

L'oli del trull de la Bisbal

Propietat d'en Josep Jacas de Calonge, és un dels dos últims trulls que funcionen encara en el Baix Empordà.

En Josep Jacas és el propietari del trull de la Bisbal. El va fundar el seu avi matern, l'Alfonso Vidal, que va arribar a tenir-ne quatre: a Calonge, Mont-ras, la Bisbal i Torroella, aquest darrer amb altres socis.

Diu en Josep que «al Baix Empordà se'n va anar tot a fregir espàrrecs quan va venir l'any de la fred, el 1956, perquè la gelada va matar totes les oliveres i el país ja no se'n va refer». Van plegar de Torroella i cap als anys 70 van desmuntar també el trull de Mont-ras, que estava situat a l'antiga carretera, on ara hi ha el restaurant de ca la Montse. Llavors, a Calonge pràcticament tampoc no es treballava i van acabar fent-ho tot a la Bisbal, on «es recull molta comarca: Begur, Santa Pellaia, Montnegre, Santa Cristina, Mont-ras, Palafrugell...»

El seu pare, en Joan Jacas, era de Verges i de jove feia de tractant de bestiar. Quan es va casar amb la mare d'en Josep, va anar a viure a Calonge i va compaginar el negoci del trull amb un de nou: el de la restauració, a l'estiu s'ocupaven de la fonda i a l'hivern, del molí d'oli.

Ell i l'amo del de Torroella van ser els primers que es van atrevir a comprar olives de fora, de Tarragona i Lleida, principal-

ment. L'escassetat de primera matèria els hi va empènyer, ara fa uns trenta anys, per tal de seguir proveint la clientela.

Una bona part de l'oli que es ven al trull de la Bisbal procedeix de les oliveres de la seva propietat i la resta de les comunitats veïnes, sobretot d'Alacant. De fet, però, més del 50% de la producció és per a la gent de la zona, que li porten olives perquè els faci oli de pagès per al consum propi.

En aquesta indústria agroalimentària es continua elaborant el producte com abans, emprant el sistema tradicional hidràulic; és a dir, a base de premses. És clar que hi han anat incorporant millores: si abans tenien una premsa, ara, des de fa deu anys, en funcionen dues; les moles les van substituir per màquines equipades amb martells mecànics. I és que, com diu en Josep, gran part dels beneficis l'ha destinat a renovar-se «sense ajuda de ni Cristo.»

Per obtenir-ne l'oli primer s'han de netejar les olives, després es molen fins a formar una pasta, que es bat i remou de forma lenta i contínua. Un cop premsada, s'extreu ja l'oli per separar-ne l'oliassa (aigua

Dues imatges del procés d'elaboració de l'oli, al trull de la Bisbal.

→ El problema de la DOP Empordà

de vegetació) i, finalment, amb la decantació s'acaba de netejar a mesura que passa d'un dipòsit a l'altre. Tot això, ho porten a terme entre 4 persones, que conformen la plantilla del trull de la Bisbal.

Oli de més qualitat. Qui es pensi que abans tot era millor, en el cas de l'oli, va errat i si no s'ho creu, que ho preguntu a en Josep. «Ara es fa oli de més qualitat. Una altra cosa és que, a la gent, li agradi més o menys. Les olives són més bastades. Abans queien i s'estaven un mes a terra, després les posaven en sacs i s'hi tornaven a estar un mes més, de manera que, quan les aixafaves, sortia un oli de 8º d'acidesa, que era d'olives podrides, però ens ho fotíem igual, com a la guerra i a la postguerra. Ara parlem d'olis que van des d'1 grau fins a 1'5 d'acidesa. La normativa estableix que fins a 0'8 és verge extra; de 0'8 a 2 és verge i, a partir d'aquí, verge llampant. El llampant, doncs, és un oli no comestible, però d'això fa quatre dies. Hi ha gent que segueix preferint el de 6 o 7 graus i, què els has d'explicar? Que els farà mal, si n'han pres tota la vida?»

L'índex d'acidesa té a veure amb la qualitat, però també amb la producció d'excedents ja que com més baix, menys oli per consumir i més per refinar. Això és una manera de limitar la producció des d'Europa («dels que han cuinat tota la vida amb mantega!» ironitza en Josep) i s'ha de reconèixer que també soluciona altres problemes ja que collir les olives verdes impedeix que se les mengin els ocells i que s'hagi de doblegar l'esquena 🍷

La pretesa Denominació d'Origen Protegida 'Oli de l'Empordà' comprèn les comarques de l'Alt i del Baix Empordà així com alguns municipis veïns del Gironès (Viladasens, Sant Jordi Desvalls, Flaçà, Madremanya i Llagostera) i del Pla de l'Estany (Crespià, Esponellà i Vilademuls).

El fet que l'Alt Empordà demani una Denominació d'Origen no és criticable –puntualitza en Josep– però sí que l'Administració es negui a delimitar-ho i vulgui englobar les dues comarques (l'Alt i el Baix), i és aquesta decisió la que l'irrita perquè no hi ha igualtat de condicions. A l'Alt Empordà, s'han plantat moltes oliveres i hi ha deu o dotze trulls, sovint organitzats en cooperatives de manera que, quan inverteixen, comparteixen despeses i, quan tenen guanys, reparteixen.

Els de l'Alt volen la DOP per comercialitzar bé el seu producte ja que compten amb grans infraestructures, però als del Baix Empordà pertànyer-hi només els reporta inconvenients –segons el seu parer– ja que encareix a nivell administratiu i no es pot competir de cap manera. «Aquest any ja volia plegar i ja veurem si no ho faig l'any vinent. Vas a reunions, sempre cap a Figueres, només per rebre! Al consell comarcal d'aquí no sabien res del que s'estava coent, i això que la Delegació d'Agricultura és a 4 passos.»

A més, està en minoria absoluta –el de Torroella i el de la Bisbal són els últims dos trulls declarats que queden actualment al Baix Empordà– ja que al Consell Regulador hi ha 11 representants de l'Alt que «s'ho estan fent a mida», per exemple amb els tipus d'olives seleccionades. El molesta molt que no s'incloguin varietats com les roget de Begur, les *farga* que fa molts d'anys van portar de l'Aragó i ja s'han adaptat, les *picual* o les *fulla blanca*. La DOP només recull l'argudell, la corivell, la verdal (llel de Cadaqués) i l'arbequina, que són les que hi ha plantades allà.

De fet, no té cap obligació de ser-ne, però això impediria que el nom de la població figurés a l'etiquetatge. Una alternativa, segons ell, seria crear una nova DO Gavarres, atès que aquesta zona no té res a veure amb la de l'Alt Empordà. També té clar, però, que aquesta segregació seria difícilment acceptada. I encara hi hauríem d'afegir el greuge administratiu. «La legislació és d'àmbit nacional i feta per a grans empreses i no distingeix entre les que treballen dotze mesos (Borges, per exemple) i les que en treballem només dos. També resulta absurd que, en un trull que feineja de novembre a primers de gener, amb les finestres tancades pel fred i quan no hi ha mosquits, t'obliguin a posar mosquiteres.»

S'han de procurar les millors condicions, però sense posar pals a les rodes. «Vaig deixar d'utilitzar l'aigua del pou per no haver de tractar-la i analitzar-la contínuament, i ara em diuen que necessito un *kit* per controlar l'aigua de la xarxa. Que no la controlen els de Sanitat? I si l'aigua surt malament, em diran que tanqui?»

Sempre reben els mateixos, «al que es compra una premsa i no declara res amb l'excusa que s'ho fa per a ell, encara que en vengui, ningú no li diu res. Ara bé, si a la depuradora tenen problemes amb les oliasses a qui iran a buscar, al que les tira a la claveguera o a mi, que ho tinc declarat?» 🍷

PATRIMONI ARQUITECTURA // Joan Badia-Homs > TEXT // Josep Burset > FOTOGRAFIA

Sant Iscle d'Empordà

Aquest petit poble agrari del municipi de Serra de Daró ofereix un dels panorames més bells de l'Empordanet i uns testimonis notables d'arquitectura medieval i d'època posterior.

El poblet de Sant Iscle, al cim del seu turó envoltat per la plana, és un indret on el visitant sensible en arribar-hi no sap cap a on mirar, si contemplar el paisatge prodigiós o les pedres velles, morenes i colrades dels diferents testimonis del passat. El modest enlairament del petit nucli ofereix un panorama alhora immens i proper, alhora suau, esplendorós i aspriu: des dels verds tendres o densos dels conreus i arbres de ribera i els ocres fangosos dels camps llaurats, fins a la nuesa rocallosa i clara del Montgrí, que després del lamentable incendi de fa poc temps esdevé més punyent.

El paisatge de l'Empordanet des de Sant Iscle mereixeria uns adjectius entusiastes, que Josep Pla no li va dedicar perquè tenia Pals molt més a la vora del mas. Tanmateix, si rastregem la seva immensa obra no deixem de trobar-hi una minsa dedicatòria: «Sant Iscle, posat sobre un turonet, al peu de la carretera —és un d'aquells pobles que a l'època més lacustre s'alçaren sobre un pujol per no mullar-se els peus—, fa un gran efecte» (*El meu país*, OC, volum 7). En canvi, un altre palafrugellenc, Baldori Ferrer —un escriptor que emmudí, incomprendiblement, just a

l'inici de la seva carrera— dedica algunes pàgines a Sant Iscle i el seu paisatge a la monografia *El Baix Empordà* (Selecta, 1971).

Conjunt arquitectònic atractiu.

El poble de Sant Iscle no forma part dels recorreguts turístics més habituals. Aquest fet ha ajudat a la preservació del caràcter tradicional de les seves construccions. Ha patit poques i poc significatives barbaritats en adequar alguns habitatges per a segones residències. El seu nucli reduït, graciosament desordenat per l'espai de llevant del pujol, ofereix encara un conjunt d'arquitectura tradicional ben atractiu. És d'esperar que el projecte forassenyat d'urbanitzar uns terrenys del lloc s'hagi, finalment, desestimat, que el famós i poc convincent Pla Director de l'Empordà no ho permeti.

A Sant Iscle —ja ho hem dit—, els testimonis del passat hi són remarcables

i interessants; permetrien un itinerari de visita ben estructurat que, per ara, ningú s'ha preocupat de definir i organitzar. A més de les construccions més populars, que ja hem esmentat, hi ha l'església parroquial i les romanalles del castell medieval de Sant Iscle, documentat des del segle XIII. Al segle XIV n'hi ha notícies que demostren la seva importància. Havia estat una de les fortaleses més preuades sota domini directe dels comtes d'Empúries.

D'aquest castell, resta encara, força ferma, una torre cilíndrica, que identifica la silueta del poblet, el basament d'una altra torre semblant i alguns llenços de muralla espitllera, ben identificables vora l'església, defenses que hom considera del segle XIII. L'església, situada a l'angle nord-est de l'antic recinte, formà part integrant d'aquestes defenses. L'edifici romànic va ésser sobrealt amb una ferma obra de fortificació. És una de les moltes

reformes i afegitons que el temple va anar incorporant al llarg del temps. I ací rau, precisament el seu especial atractiu. La nau romànica és coberta amb volta apuntada i, a l'arc triomfal, destaquen unes grosses columnes

L'església de Sant Iscle des de migdia: l'edifici romànic amb la fortificació afegida al seu damunt, i la porta del segle XVII.

→ Les columnes i els capitells

L'interior de l'església de Sant Iscle ofereix una remarcable sorpresa al visitant interessat que la desconeixi. A més del gran arc que comunica la nau primitiva amb la que s'afegí al segle XVII, el fustam del cor, obra popular de resolució singular, la pica d'aigua beneïda decorada, també del segle XVII i de tradició renaixentista, i l'espai intern de la fortificació (de difícil accés), dins de l'estructura romànica, li cridarà molt l'atenció l'arc triomfal. Unes columnes grosses i altes, de fust llis i diríem que de diàmetre desproporcionat pel lloc que ocupen, sostenen aquest arc apuntat, provistes de dos grans capitells.

Les columnes, aparentment de marbre, hom suposa que han estat reaprofitades, que procedeixen d'algun edifici de l'antiguitat clàssica. Varen ésser portades a Sant Iscle des d'Empúries o des d'algun hàbitat romà més proper? Heus ací un misteri indesxifrable. En tot cas, resta evident que no varen ésser fetes per al lloc que ara ocupen; ho evidencia

la manera forçada, irregular, de la seva col·locació, que va fer imprescindible introduir uns estranys encaixos en els murs.

En aquestes columnes, s'hi varen aplicar unes bases i uns capitells romànics, lògicament d'unes mides apropiades, per a tant de volum. Els dos capitells són certament notables per l'alta qualitat de l'escultura. El del costat nord combina les fulles arrelades en el model corinti amb un gran rostre humà, fruits i caps d'animal. El de migdia és excepcional: uns animals devoradors, fabulosos, són esculpits amb detall i amb un marcat moviment; s'acompanyen d'una petita i rara figura humana i de motius vegetals.

L'escultura romànica de Sant Iscle s'inscriu dins de la millor tradició del segle XII de les terres gironines i de la Catalunya Nord. No és gaire corrent trobar-la en una parròquia rural. Es coneix el text de la dotàlia o acta de consagració d'aquesta església de Sant Iscle, de l'any 1123, en el qual es concretà la delimitació del seu terme parroquial.

amb capitells. L'absis té, a l'exterior, un fris d'arcuacions ornamentals. A la primera meitat del segle XVII el rector Sebastià Sagrera —veiem el seu nom i dates, de 1632 a 1640, gravats en diferents punts— va impulsar una gran

reforma, l'ampliació del temple amb una nova nau a tramuntana que s'uneix a la primitiva mitjançant una ampla i atrevida arcada. La porta, a migdia, també pertany a aquest moment.

L'ús de carreus de color terròs,

quasi groguenc, als murs romànics, la pedra molt més fosca de la fortificació i la calcària, d'una coloració blanca brillant, de la portada i altres elements del XVII proporcionen a l'edifici un curiós efecte cromàtic.

Interior de la nau romànica de Sant Iscle i capitell de l'arc triomfal de l'església (segle XII).

UNA MIRADA EN EL PAISATGE

Miquel Pairoli > TEXT // Xavier Albertí > FOTOGRAFIA

Santa Coloma de Fitor, les pedres parlen

Fa un parell de dies que va arribar la tardor, amb un temps de llevant no gaire sever, amb nuvolades i ruixats de poca durada. Va ser prou, però, per impregnar d'humitat camps i boscos i deixar-hi les primeres olors de corrupció i de floridura, que és la ferum de la tardor. Avui, però, aquella llevantada tímida ha requintat, el cel és gris, s'ha espes-seït i a mig matí es posa a ploure. No és pas, però, una pluja constant, sinó, més aviat de deixa i pren. Comença a caure quatre gotes, el ruixat creix, es torna intens uns minuts, minva i para una estona. Quan és al pic, ens soplugem per deixar-lo passar a l'església de Santa Coloma de Fitor, que té la porta oberta. No és estrany. Ara, al costat mateix, a la rectoria, hi ha el que s'anomena un espai d'acollida per a caminants, cicloturistes, excursionistes i per a tot-hom qui passi per aquell indret. Un espai d'acollida, amb un horari concret, atès per una persona que en té cura, amb panells informatius sobre Fitor i sobre les Gavarres, amb plànols i tríptics, amb una sala per

seure i prendre un mos. És un concepte modern de la informació i l'acolliment.

L'antiga rectoria, però, no ofereix pas solament aquestes clarícies adaptades als usos i costums d'avui dia. L'edifici mateix és una font de coneixements. Així, a mà dreta de l'entrada hi ha una sala, de sostre baix, amb una volta catalana esplèndida i compacta que qui sap si en altre temps era celler, que, ben observada, diu tant o més que els tríptics i plafons. Aquella volta de la rectoria, els murs gruixuts, la construcció ferrenya i poc amiga de la llum parlen de l'edificació i la vida de temps reculats. Amb tot, la volta potser no és tan antiga com l'element arquitectònic més impactant i més emotiu que hi ha a Santa Coloma de Fitor, església consagrada l'any 948: l'*opus spicatum* d'un dels absis, ben vistent. Són pedres de pissarra verticals i inclinades, col·locades en rengleres, fent forma d'espiga, un estil de construcció mil·lenari, tant o més explícit que els vells pergamins que

MIQUEL PAIROLÍ [Quart, 1955. Escriptor i articulista d'El Punt]
XAVIER ALBERTÍ [Cassà de la Selva, 1961. Empresari]

documenten la consagració. Pedres que parlen, com la volta de canó de la rectoria. O com la làpida que hi ha al pas de la porta de l'església, que llegim mentre esperem que passi la pluja. Relata, en un llatí popular, macarrònic, que havia perdut ja tota la solemnitat i que més aviat suscita ironia que, al febrer de 1817, tres malfactors van assaltar de nit la rectoria de Fitor amb la intenció de robar-hi. Van maltractar i cremar el rector, que era de Flaçà i es deia Joan Batlle, el qual va morir dos dies després a causa de les ferides. Tot això s'explica al llinard de la porta, com a Déu vos guard. Sí, les pedres parlen també de la violència i de la vida difícil i arriscada, esforçada i insegura, força menys plàcida i horaciana que sovint no ens pensem, en el vell temps, per aquests turons i aquests boscos.

En un document de 1420, conservat a l'Arxiu Diocesà de Girona, el visitador episcopal va qualificar de «paupèrrim» l'altar de la Mare de Déu, l'altar major i la parròquia sencera. Encara que estalviaríem el superlatiu, la impressió que desprèn ara Santa Coloma de Fitor no és pas gaire diferent. A l'interior, l'església és petita, amb els murs nus, amb una mitja dotzena de bancs antics i corcats que duen escrit el nom de les famílies que n'eren propietàries, sovint amb dates del segle XIX. Els Vilanova de Cabanyes, els Cals, els Torroella, els

«Sí, les pedres parlen també de la violència i de la vida difícil i arriscada, esforçada i insegura, força menys plàcida i horaciana que sovint no ens pensem, en el vell temps, per aquests turons i aquests boscos.»

Plaja, amb freqüència emparentats entre ells.

Al cor de les Gavarres, decantat cap a llevant, distant de Calonge, de Palafrugell i de la Bisbal, Fitor ha estat sempre, un terme disseminat, amb veïnats més o menys agrupats a l'entorn d'alguns masos de les famílies principals, aquelles que escrivien el seu cognom al banc que posseïen a l'església. El món pairal, una deu d'històries de tota mena, de disputes per un llinard, de casaments per interès, d'enamoraments prohibits, de contraban, de crims, històries que qui sap com van anar i que el temps ha convertit en llegenda.

La pluja amaina i acaba esvaint-se. Sobre el bosc que envolta Santa Coloma de Fitor s'escampa una boira baixa, esfilagarsada, voleia-dissa, que toca els cimals de les alzines, dels suros, del

pins. Emprenem el camí de tornada. L'aigua espatlla els camins, solien dir els culs de taverna. Hi tenien interès, és clar, però no és cap mentida. La pluja deixa fangueig i xaragalls. L'aigua de l'última ruixada es va escolant. Sortiran bolets, maduraran les aglans, que ara ningú no cull i que abans tant favor feien. Uns ciclistes, equipats amb vestuari llampant i màquines de tecnologia moderna, baixen rabents, camí de Fonteta, bruts de fang, temeraris. Abans, per aquestes bosquíries, només tenien tanta pressa els contrabandistes... 🐾

A PEU PEL MONTGRÍ

A l'entorn de Santa Caterina

LA SORTIDA, CARENEJANT A L'ENTORN DE L'ERMITA, TÉ VISTES A TOTA LA PLANA, ÉS APTA PER A TOT HOM I GENS PERDEDORA.

Narcís Arbusé > TEXT I FOTOGRAFIA

Anant en direcció a l'Escala des de Torroella, un cop s'arriba a l'entrada de Bellcaire, es troba un trencant a la dreta que, per una carretera encara asfaltada, mena a Ullà; la seguirem durant un tram d'un quilòmetre. El camí es decanta cap a llevant una cinquantena de metres i segueix per una pista estreta i encaixonada cap al nord, com si reculés uns 450 metres. Allà trobem una clapa de pins majestuosos. Seguim ara els indicadors de la vall i, després de fer uns 4 km, arribem a l'ermita, on s'acaba el camí i on deixarem el vehicle.

Parlar del Montgrí és fer convergir en un mateix entorn diferents aspectes i realitats que poden anar des del seu vessant més íntim, al sector de les dunes, passant pel Montgrí feréstec de la muntanya Gran i acabant en els penya-segats del seu litoral, penjats a un centenar de metres sobre el nivell del mar amb vistes espectaculars damunt la costa.

Aquesta sortida proposada, i només a tall de mostra, ens pot ajudar a conèixer-lo en diferents aspectes.

A una cinquantena de metres al peu de l'ermita, i vorejant una clapa de pins piñoners, s'agafa un corriol cap a mà esquerra, que també és el camí de Torroella. Seguint-lo uns 430 metres, i després

d'haver travessat el còrrec que voreja el camí, se'n troba un altre que, a la nostra esquerra, puja cap al coll d'en Garrigàs. És una pujada curta però forta, la qual segueix en un bon tram un *pedrigolet* que dificulta un xic l'ascensió. El desnivell superat és d'uns 85 metres.

El Montplà. Dalt del coll, anomenat antigament també «escales d'Anníbal», trobem una cruïlla de la qual agafarem el braç de cap a l'est, sempre carenejant. Aquí tenim vistes sobre tota la vall i els pobles de l'entorn, com Albons, Viladamat... i fins on ens arriba la mirada, al Pirineu mateix. Des de qualsevol punt, aquesta muntanya ofereix, cap al sud, vistes esplèndides sobre el Baix Ter amb les Gavarres al fons.

A uns 500 metres carena amunt, entre la vegetació baixa de garrigues i fonolls, s'arriba al damunt del Mont-

plà, al seu vèrtex geodèsic. Mentre es va pujant, i durant un moment, podem entrellucar, al còrrec que queda davant nostre, el cau de les Dents, a peu de penyes.

Al damunt, i fent honor al seu nom, un corriol planeja sense desnivell apreciable en direcció cap al nord-est. Després d'haver-lo seguit uns 200 metres, trobem a peu de camí –molt pedregós– les restes ovalades de la paret d'un bivac, com si fossin les restes d'una barraca.

En aquesta muntanya del Montgrí, s'hi troben algunes coves sepulcrales del temps del Neolític. Avui, ja completament excavades i netes, no es veuen més que unes petites però pintoresques coves de pocs metres de fondària, encara que situades molt estratègicament.

Des del peu del bivac, i a 230 metres en rigorosa direcció al puig més alt de la muntanya veïna d'Ullà, s'arriba a peu de penya, on encara queden com a restes de l'antic incendi dos pins morts, però drets. A uns 8 metres per sota del que està més al sud, i voltant pel costat dret del pi, es baixa a l'entrada de la cova, el cau de les Dents. Hem de recular pel mateix camí. Seguim fins a arribar a una barraca blanca de guaita de foc, al peu de la qual baixa i segueix

Durant el recorregut tenim unes magnífiques vistes de l'Estartit i les illes Medes.

SORTIDA I ARRIBADA Ermita de Santa Caterina
RECORREGUT Aproximadament 10 km

TEMPS DEL RECORREGUT 4 h

DESNIVELL 250 m

UNA ÈPOCA Tot l'any excepte a l'estiu a causa de la calor. Aconsellable a la primavera, per gaudir del paisatge florit; o a la tardor o a l'hivern, després de tramuntana o pluja.

ELEMENTS D'INTERÈS El paisatge, l'ermita de Santa Caterina, el Montplà, el cau de les Dents, el puig Roig, el còrrec d'en Pau, les pedres d'aigua.

RELACIÓ DE DISTÀNCIES Ermita de Santa Caterina (0 m), Montplà (1,5 km), puig Roig (1 km), puig Romanyac (1 km), les Planes (1,5 km), vall Gran (1,5 km), ermita de Santa Caterina (3 km).

carenejant el corriol. Continuem cap al nord, en direcció al puig veí.

Tenim vistes sobre les dunes, la muntanya Gran i el sector de l'Escala. A uns 400 metres al nord del Montplà, i seguint sempre l'inconfusible corriol que va carenejant en aquesta direcció, s'arriba al damunt del puig Roig, nom que li ve pel color de la terra, que contrasta amb la roca grisa de l'entorn. Des d'aquí tenim vistes sobre la vall Petita, les dunes i un extens sector de l'Alt Empordà.

Continuem i ens anem decantant lentament cap a l'oest per arribar, amb poc desnivell, a dalt del puig que es destaca: el puig Romanyac o Ronanyanac, a partir del qual el corriol baixa carenejant en direcció oest, cap a Bellcaire. Cal destacar que aquest corriol separa la zona cremada per l'incendi de l'any 2004, a la nostra esquerra, cap a la vall, de la zona intacta del costat nord.

Uns 700 metres més endavant, es troben les parets dels antics eixarts o finques que es conreaven en aquest sector de les Planes.

Seguim la primera paret (que fa un «4» i recula uns 100 metres) i, al vèrtex que formen la paret sud

i la paret oest, una vintena de metres més cap al sud i seguint la direcció de la paret per on s'hi arriba, trobem la font d'en Negat, una senzilla pedra d'aigua amb un encant especial.

Les pedres d'aigua. Són dipòsits naturals fets per l'erosió de l'aigua damunt la roca calcària, els únics punts a la muntanya on animals i persones podien beure.

Baixem vorejant el còrrec d'en Pau, que ens queda a la nostra esquerra; després d'haver-lo superat, una cinquantena de metres cap a ponent, trobem un trencant en forma de corriol que baixa cap a una clapa de pins al davant nostre (còrrec d'en Valià).

A partir d'aquí, el camí es torna ample i segueix cap al sud fins a empalmar, uns 600 metres més endavant, amb el camí per on s'ha arribat a l'ermita, i que seguirem cap a l'est per anar a trobar el vehicle.

Al'entrada de la vall Petita, que és la que queda més al nord, hi ha dues barraques de pedra seca molt maques

i ben conservades i, més cap a ponent i a tocar d'un olivar, les restes d'un forn de calç.

A mig aire del turó, entre les dues valls, també es troba una pedra d'aigua –la més popular de totes les del Mongrí–, però quan la vegetació torni a créixer, serà de difícil localització. També hi ha dues minúscules barraquetes de pedra seca.

La vall Gran es troba entre les Olletes, al nord, i la muntanya d'Ullà, a la nostra dreta. Mentre anem pujant trobem dues barraques restaurades aquest any per gent provinent de la Fatarella. També es passa a prop de les restes d'altres barraques i de dos forns de calç, el segon dels quals, restaurat també, el trobem a l'últim revolt del camí que puja bruscament del clot del Taronger, ja gairebé a tocar de l'ermita.

Ja al damunt de la pujada, i a pocs metres cap a l'oest del dipòsit d'aigua dels bombers, trobem la pedra d'aigua situada més a prop de tot el recorregut. L'ermita, que dona nom a la vall i fundada per tres monjos montserratins el 1392, tanca l'itinerari i la sortida 🏰.

Ermita de Santa Caterina.

Torna a viure entre cotons

Més senyalitzacions perquè et puguis perdre sentint-te segur, més hores de sol que t'acaronen la pell, muntanyes de neu que et protegeixen de la rutina, blanc a la terra i a la teva ment. Esquia a Catalunya i redescobreix aquella sensació ja oblidada de veure com el món es dibuixa al teu pas.

Catalunya,
una mirada

genial

www.catalunyaturisme.com

 Generalitat
de Catalunya